

Lysets og stilhedens arkitektur

En anmeldelse af Anders Ørom

Vilma Hodászy Fröberg: Tystnaden och ljuset : Om bibliotekens arkitektur. 261 s. – Stockholm : Carlsson Bokförlag, 1998. ISBN 91-7203-192-1.

Titlen *Stilheden og lyset* henviser til de for forfatteren væsentligste elementer i biblioteksarkitekturen, de to elementer der har domineret rumoplevelsen gennem hele den materielle side af bibliotekernes historie. Mødet mellem stilhed og lys forbinder de ældste biblioteker med bibliotekerne idag.

“I tystnaden finder man en slutenhet, en avgränsning mot yttervärlden, som i förening med ljuset ännu i dag bilder bibliotekens själ och rum.” (P. 9)

Forholdet mellem stilhed og lys er forskelligt moduleret i bibliotekerne gennem den lange periode fra antikken til i dag. Disse forskellige moduleringer tolkes i kulturhistorisk sammenhæng. Lyset er fremtrædende i antikkens biblioteksarkitektur og udtrykker en “*känsla av gudaingiven upplysning*”; i middelalderen er derimod stilheden det dominerende element: det stille biblioteksrum, der lukker sig om sig selv. Senere begynder det lukkede biblioteksrum i et plan at åbne sig, og biblioteket får en mere kompleks struktur. Man kan groft sagt sige, at arkitektonisk åbenhed og offentlige biblioteker følges ad. Også den voksende kompleksitet tolkes af Vilma Hodászy Fröberg:

“Dagens bibliotek vittnar med sin komplexa struktur og store volym om förändringer lika genomgripande som de som präglade människans attityd till boken, till kulturen och världen.” (Side 9-19).

Med udgangspunkt i en aflæsning af elementerne stilhed og lys rummer bogen således en fremstilling af biblioteksarkitekturen i kultur- og idéhistorisk kontekst. Selvom der er fokus på bibliotekernes arkitektur er *Tystnaden och ljuset* også en almen bibliotekshistorie, der i høj grad lægger vægt på sociale og intellektuelle drivkræfter. Bogen behandler helt overvejende den vestlige verdens bibliotekshistorie og følger udviklingen ved at fokusere på lande, der i de forskellige perioder har været nyskabende. Ud over dette er der et sideblik på Sverige, hvilket gør, at bogen har en “indfoldet” svensk biblioteks(arkitektur)historie. Fremstillingen ledsages og anskueliggøres af et meget omfattende og spændende illustrationsmateriale. Bogen indeholder en indledning, hvor temaerne *stilhed* og *lys* slås an, seks historiske kapitler, et afsluttende kapitel, der vender tilbage til temaet “*tystnaden och ljuset*” og et efterskrift.

Det første, ret korte, historiske kapitel behandler antikkens biblioteker. Lidt overraskende hævdes det ældste kendte bibliotek at være farao Osymandias i Memphis fra 1200-tallet f.v.t. Overra-

skende fordi der også på svensk er publiceret en artikel om biblioteket i Ebla. Italienske arkæologer har udgravet dette bibliotek i 1970'erne, og dets alder bestemmes til de sidste århundreder før år 2000 f.v.t. (Harry Järv: I begynnelsen fanns biblioteksvisionen. I: *Tvärssnitt*, 4, 1988, side 4-12). Det er selvfølgelig ikke afgørende, at biblioteket i Ebla ikke er med i fremstillingen; men det havde været spændende at læse den desværre nu afdøde Vilma Hodászy Fröbergs behandling af et så tidligt bibliotek. Hendes fremstilling behandler kort hettitiske, babyloniske og assyriske biblioteker inden den koncentrerer sig om eksempler på græske og især romerske. En spændende ting i denne behandling er behandlingen af bibliotekernes placering i større bygningskomplekser med templer, akademier, fora, badeanlæg o.lgn. Også indretningen af biblioteker aflæses med et skarpt blik for nyskabelser.

Det andet historiske kapitel har overskriften "*Handskrifternas bibliotek – det slutna rummet*". Denne overskrift markerer på den ene side, at det boghistoriske aspekt er inddraget, på den anden side at der lægges vægt på rummets *betydning* i middelalderens skatkammer- og cellebiblioteker, som de kaldes. Bibliotekernes kontekst er frem til højmiddelalderen de sider af det gejstlige religiøse og kulturelle liv, der er af betydning for fremstillingen, brugen og udviklingen af håndskriftet, codexen. For højmiddelalderen og senmiddelalderen behandles, som det er normalt, også de verdslige kultur- og bogmiljøer, der peger frem mod renæssancehumanismen.

Et af de gennemgående træk i bogen er at lægge særlig vægt på biblioteker, der bliver mønsterdannende. For høj- og senmiddelalderens vedkommende er det biblioteket ved Sorbonneuniversitetet. Læseren orienteres om bogbestandens udvikling, om hvordan den er medbetingende for opførelsen af en særlig biblioteksbygning, om den arkitektoniske udformning af biblioteksrummet med pulte vinkelret på sidevæggene, om båndsystemet og om de længede bøger. Med eksempler vises det, hvordan mønstret overføres til andre universitetsbiblioteker. Som i den franske film "*Les architectures du savoir*" (Un film de Stan Neumann. Paris : Bibliothèque nationale de France, 1966) tolkes fænomener som længede

bøger som udtryk for åbenhed: (universitets) bibliotekerne bliver en åben studieplads for studenter. Åbenheden smitter, ifølge Vilma Hodászy Fröberg, af på bibliotekerne i de gejstlige miljøer.

Skulpturer, relieffer og miniaturer i håndskrifter afbildes og bruges fint som kilder for fremstillingen. Og de tolkes. Et eksempel er en miniature ved et biblioteksinteriør i en håndskriftudgave af "*Roman de Troie*" (side 39):

"Som framgår [af miniaturen, aø] är bibliotekarien inte längre enbart armarius, en boken väktare, utan också en librarius, som genom sin visdom och position förmedlar sitt biblioteks kunskap både til kyrkliga och profana intressenter."

På miniaturen ser man en låner fra den profane verden komme ind til munkene på biblioteket, og kommentaren er videre, at deres interesser mødes og forenes omkring bogskabet midt i biblioteksrummet. Pointerne, der illustreres med denne lille billedanalyse, er på den ene side, at det verdslige og det gejstlige intellektuelle miljø i nogen grad forenes, på den anden side at bibliotekarens funktion er ændret.

Kapitlet om renæssancens bibliotek har undertitlen "*Det öppnade rummet*". Udover temaet åbenhed – offentlighed lægges der vægt på humanisternes stræben efter universalbiblioteket. Denne stræben efter det universelle bibliotek forklares ud fra periodens vidensunivers og nye menneskesyn. Også i denne sammenhæng spiller billedanalyser en både anskueliggørende og forklarende rolle. Bla. bruges Rafaels maleri "*Skolen i Athen*" til at illustrere den ændrede idéverden. En af hovedlinierne i udviklingen i renæssancen tegnes ud fra (det af Michelangelo begyndte) Biblioteca Laurenziana i Firenze (1524-70) og Biblioteca Ambrosiana i Milano (1603-09). Biblioteca Laurenziana ses naturligvis som nyt formsprogs-mæssigt, og biblioteket "*understryker også symbolens och det litteräras betydelse i relation til en mer prosaisk verklighet*." (side 50). Bøgerne på pultene er endvidere underordnet den arkitektoniske helhed. Det ændres med Biblioteca Ambrosiana, galleribiblioteket, der helt er domineret af bøger.

Boktryckarkonstens bibliotek er titlen på det mest omfattende kapitel. Det starter med en redegørelse for reformationstidens biblioteker, der behandles i sammenhæng med udviklingen og udbredelsen af bogtrykkerkunsten, og det slutter med oplysningstidens kulturelle miljø som ramme for forståelse af bibliotekerne. Bibliotekstypemæssig spænder kapitlet således *fra* humanisternes rejsebiblioteker, akademibiblioteker og det sene 1500tal samt det tidlige 1600tals universitetsbiblioteker *over* de store privatbiblioteker *til* de store universalbiblioteker og kabinetsbibliotekerne. Nogle af fikspunkterne er universitetsbibliotekerne i Leyden og Wolfenbüttel, Hofbiblioteket i Wien, Strahovbiblioteket i Prag og Radcliffe Library, foruden en række svenske biblioteker. Også i dette kapitel følges linien med arkitektonisk mønsterdannende biblioteker og tolkninger af biblioteksindretningen, endvidere påpeges det i forbindelse med illustrationer, hvordan bogen ændrer form i løbet af perioden, hvor de trykte bøger helt fortrænger manuskripterne.

Bibliotekerne og deres arkitektur aflæses i sammenhæng med kulturmiljøer og kulturidealer. Fyrstebibliotekerne sættes med deres repræsentative "storskalighed" og gennemførte arkitektoniske monumentalitet overfor kabinetbibliotekerne, der danner ramme om kulturmanifestationer i mindre skala og i snævrere, mere private miljøer. Den historiske bevægelse fra hofmiljøet, over salonkulturmiljøet til oplysningstidens offentlige biblioteker ledsages i nogen grad af en fremstilling af ændringer i bogproduktion og -handel, af læsningens udbredelse til nye sociale grupper og af forandringer i læsningens former.

Kapitlet *Bokindustriens bibliotek - det offentliga rummet* tager sit udgangspunkt i industrialiseringen og selvfølgelig især i industrialiseringen af papirfremstillingen og bogproduktionen. Endvidere fortsættes behandlingen af den sociale udbredelse af læsningen og de dertil knyttede dokumenttyper (spc. tidsskrifter med oplysende og underholdende litteratur). Den sociale differentiering af læsningen og de nye dokumenttyper følges af bibliotekernes differentiering. Kapitlets hovedvægt ligger imidlertid ikke på denne differentieringsproces, men på behandlingen af de monumentale salsbiblioteker: Bibliothèque Sainte

Geneviève, Bibliothèque Nationale (Labroustes bygninger), Stadsbiblioteket i Grenoble, British Museum Library, Kungliga Biblioteket i Stockholm m.fl. Endvidere behandles Boston Public Library's bygning fra 1887-95 indgående. I flere tilfælde følges bygningshistorien, arkitekternes intentioner fremlægges, skift i hvad der bliver de vigtigste rum behandles i sammenhæng med biblioteksfunktioner og brugergrupper med Labroustes fremhævelse og arkitektoniske artikulering af den store læsesal som omdrejningspunkt.

Det sidste af de historisk fremstillende kapitler hedder: *1900-talets biblioteksarkitektur - det sociale rummet*. Det falder i to hovedafsnit, hvoraf det første behandler svenske folke- og stadsbiblioteker (med sideblik til modernistisk folkebiblioteksarkitektur i andre lande), det andet koncentrerer sig om de store nye universalbiblioteksbygninger: Bibliothèque nationale de France (Tolbiac), universitetsbiblioteket i Madrid, det projekterede nye bibliotek i Alexandria m.fl. Fremstillingen rundes af med en redegørelse for den associative arkitektur i det vindende norske projekt til biblioteket i Alexandria. I arkitekturen associeres der til ægyptisk, islamisk og antik græsk kultur. Hermed kommer fremstillingen til at slutte i det område, hvor bibliotekshistorien begyndte for mere end tre hundrede år siden og havde de første faser af sin udvikling.

Lidt kritisk betragtet kan der siges at være to skismaer af underordnet betydning i denne stofmættede og på flere måder lysende bog. Det ene skisma *kan* udspringe af forholdet mellem bibliotekshistorien som den kendes gennem en mangfoldighed af skriftlige kilder og bibliotekernes materielle bygningshistorie. Det er svært at forene analysen og bearbejdningen af de skriftlige kilder med bygningshistorien, fordi så mange forhold ikke direkte lader sig aflæse i bygningshistorien. F.eks. er der umiddelbart kun en begrænset og indirekte sammenhæng mellem differentieringen af bibliotekstyperne omkring år 1800 og de store salsbiblioteker. Det andet skisma ligger i, at fremstillingen svinger lidt mellem essayistisk afsnit og en sammenhængende historisk fremstilling. Dette *kan* delvis være betinget af sekundærlitteraturens karakter: sekundærlitteraturen lægger accenten forskelligt for de forskellige perioder. For bogen

betyder det, at jo længere vi kommer frem i tiden, jo stærkere orienteres forklaringen mod det arkitekturhistoriske; hvorimod det social-, kultur- og idéhistoriske i højt grad er brugt som forklaringsramme i de første historiske kapitler.

Bogen er - midt i diskussionen om det virtuelle bibliotek - aktuel, ikke mindst fordi mange store og markante biblioteksbyggerier er færdiggjorte inden for det seneste par år eller under færdiggørelse: La Bibliothèque de France (Tolbiac), Bri-

tish Library (Sct. Pancras) og Det kongelige Bibliotek i København (Diamanten). Det er i grunden paradoksalt, at de monumentale og arkitektonisk prægnante, nye universalbiblioteksbygninger markerer sig så stærkt nu, hvor det tilstundende årtusindskifte står i virtualitetens tegn.

Slutteligt skal det lige bemærkes, at der ikke er nævnt så meget som ét dansk bibliotek i fremstillingen.